

talia a me exponuntur, tale est quale si Jordanis Oceano
aquam commodet, aut soli lucerna lucem, aut populus
episcopo sanctitatem. Quamobrem ferre oportet quidquid
hæc epistola continet. Nam et ego nisi tuam divinam nos-
sem patientiam, quæ facile cuique condonat, nunquam
taliter scripsissem : quamvis cernas eximios me sensus
summatim tetigisse, plurimumque cavisse, ne tibi multus
viderer. Quocirca hæc fidem penes Tuam reppererint Sancti-
tatem, qualiterque salvemur : alioquin millia voluminum
exinde poteris generare, Domine : merito laudabilis et
unice percolende : vale. »

S. AUR. AUGUSTINI

HIPPONENSIS EPISCOPI

CONTRA SECUNDINUM

MANICHÆUM

LIBER UNUS¹.

DOCET AUGUSTINUS QUARE MANICHÆI SECTAM RELIQUERIT, EAMQUE EX SECUNDINI
IPSUS EPISTOLA PROLATIS ARGUMENTIS REFELLIT.

I. BENEVOLENTIA² in me quæ apparet litteris tuis, grata
mihi est : sed quam te redamari a me oportet amantem
me, tam tristis sum quod tenaciter inhæsisti suspicionibus
falsis, partim adversus me, partim adversus ipsam quæ
mutari non potest veritatem. Sed quod de animo meo
non verum sentis, facile contemno : hoc enim sentis, quod
etsi in me non agnosco, fieri tamen potest ut sit in homine.
Ergo etiamsi erras in me non tamen ita erras, ut me de
hominum numero eximat tua opinio : quia id de me credis
quod fieri potest in animo humano, etiamsi non sit factum
in animo meo. Non igitur opus est, ut tibi hanc suspicio-

¹ Scriptus circiter annum 405 : Vide *Retract.* lib. II, cap. 10. — ² Vide
D. Guillon, tom. XXII, pag. 131.

nem magnopere coner auferre. Non enim spes tua pendet ex me, aut bonus esse non poteris nisi ego fuero. Senti de Augustino quidquid libet: sola me in oculis Dei conscientia non accuset. Quod enim ait Apostolus: « Mihi minimum est, ut a vobis iudicer, aut ab humano die¹. » Ego autem vicem tibi non rependam, ut de tua mente aliquid existimare in malam partem audeam, quod intueri non valeo. Nec dico quod me subdole lacerare volueris: sed tantum de te opinor, quantum de te indicas verbis. Quamobrem etsi non bona de me suspicatus sis, quod carnali timore alicujus incommoditatis quæ de vestra societate mihi accidere poterat, hæresim Manichæorum reliquerim, vel cupiditate honoris quem in catholica adeptus sum: tamen non de te vicissim male sentiens, credo esse benevolam suspicionem tuam, et hoc non criminandi causa, sed corrigendi studio scripsisse te existimo. Si autem mihi accommodares credendi benevolentiam, quoniam latebras animi mei arguis, quas utique promere ad oculos tuos et demonstrare non possum, facile de ipso mutares sententiam, et nolles amplius temere affirmare quod nescis.

II. Ego enim fateor, timore Manichæos deserui, sed timore illorum verborum quæ per apostolum Paulum prolata sunt: « Spiritus, inquit, manifeste dicit, quia in » novissimis temporibus recedent quidam a fide, attendentes spiritibus seductoribus et doctrinis dæmoniorum » in hypocrisi mendaciloquorum, cauteriatam habentes » conscientiam suam, prohibentes nubere, abstinentes a » cibis quos Deus creavit ad percipiendum cum gratiarum » actione fidelibus, et iis qui cognoverunt veritatem. Omnis enim creatura Dei bona est, et nihil abjiciendum » quod cum gratiarum actione percipitur². » Quibus ver-

¹ 1 Cor. IV, 3. — ² 1 Tim. IV, 1-4.

bis etsi alios fortasse hæreticos, tamen maxime Manichæos breviter aperteque descripsit. Hoc ergo timore, cum in puerili ingenio saperem, me ab illa societate divulsi: amore quoque honoris arsisse me fateor, ut inde discederem; sed illius honoris de quo idem dicit Apostolus: « Gloria autem et honor et pax omni operanti bonum¹. » Quis autem operari bonum conabitur, qui non in voluntate mutabili, sed in natura incommutabili malum esse putaverit? Unde et ipse Dominus, eis qui bona se loqui arbitrabantur cum essent mali: « Aut facite, inquit, arborem bonam et fructum ejus bonum, aut facite arborem malam et fructum ejus malum². » Malis vero jam mutatis in bonum Apostolus ait: « Fuistis enim aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino³. » Sed si non vis mihi de animo meo credere, existima ut libet, tantum de ipsa veritate cave quid sentias: « Tentatio te non apprehendat nisi humana⁴. » Humanus enim error est, ut id factum esse in animo meo credas, quod fieri potuit, etiam si non est factum: cum vero sacrilegam, et non solum falsissimam, sed etiam fallacissimam fabulam persicam, non de quolibet homine, sed de summo Deo, mendaciis contaminatissimis contextam atque confictam putas esse veritatem; non est hoc modo prætereundum, neque tanta mors animæ contemnenda. Est enim quod tecum agi possit: quia non sicut de animo meo nihil amplius possum dicere, nisi ut credas mihi; quod si nolueris, non invenio quid faciam: ita etiam cum de ipsa luce animorum, quam rationales mentes quanto puriores, tanto tranquillius intuentur, falsum aliquid existimas, non tibi potest, si patienter audias, demonstrari quam sit remotissimum a veritate quod sentis. Sicut enim sensum oculi tui sentire

¹ Rom. II, 10. — ² Matth. XII, 33. — ³ Ephes. V, 8. — ⁴ 1 Cor. X, 13.

non possum, nec tu mei, sed tantummodo nobis de hac re credere vel non credere possumus; illam vero speciem quæ utriusque nostrum oculis visibilis subjacet, invicem nobis valemus ostendere: sic de affectionibus animorum nostrorum quas proprias habemus, credamus nobis, si placet: si autem non placet, non credamus: rationem autem veritatis, quæ nec mea nec tua est, sed utrique nostrum ad contemplandum proposita, sine pervicaciæ caligine, serenatis mentibus pariter attendamus.

III. Nec alia documenta tibi proferam, quibus Manichæi error apparet, quam ex epistola tua: «Scribis habere te et agere gratias ineffabili ac sacratissimæ majestati, ejusque primogenito omnium luminum regi, Jesu Christo.» Dic mihi quorum luminum sit rex Jesus Christus? Eorum-ne quæ fecit, an eorum quæ genuit? Nos enim dicimus Deum Patrem genuisse Filium æqualem sibi, creasse autem per eum, hoc est, condidisse ac fecisse creaturam inferiorem, quæ utique non est quod est ille qui fecit et per quem fecit. Itaque quoniam per eum fecit sæcula, recte ab Apostolo dictus est Rex sæculorum¹, tanquam superior inferiorum; et regendi potens, regens ea quæ regimine indigeant. Tu autem cum Jesum Christum regem luminum appellas: si genuit ea, cur non sunt æqualia generanti? si autem dicis æqualia, quomodo rex eorum est, cum regem necesse sit regere, nec ullo pacto fieri possit ut sint ea quæ reguntur ei a quo reguntur æqualia? Quod si non genuit, sed fecit hæc lumina, quæro unde fecerit? Si de se ipso propagavit, cur ergo inferiora sunt? cur degeneraverunt? Si autem non de se ipso, dic unde? An forte nec fecit nec genuit lumina quibus regnat? Habent ergo originem propriam atque naturam, sed profecto invalidiorem, ut a potentiore vicino vel patiantur se regi vel

¹ Tim. 1, 17.

cupiant. Nonne cognoscis, si ita est, excepta gente tenebrarum jam duas esse naturas, alteram alterius egere auxilio, sed neutram ex alterius pendere principio? Hanc profecto opinionem tu repudiabis, quoniam Manichæo maxime adversa est, qui non duas naturas regem luminum et lumina quæ reguntur, sed duas naturas regnum luminum et regnum tenebrarum persuadere conatur. Refugies igitur ad id, ut genita dicas hæc lumina: ubi cum quæsieris, cur infirmiora sint, contendere fortasse tentabis æqualia. Sed cum retulero: Quæ causa est ut regantur? Negabis regi. Hinc respondebo: Cur habent regem? Ubi non video quid restet ingenuitati tuæ, nisi ut te pœniteat tale ostium posuisse in epistola tua, per quod tu ipse exire non possis. Sed etiam cum te pœniterit et dixeris, non ideo Manichæum victum putari oportere, quod tu aliquid in litteris tuis incautius posuisti; innumerabilibus locis de libris Manichæi recitabo: Regnum lucis ab eo vocari, quod regno tenebrarum naturaliter constituit esse contrarium, nec regnum, sed regna: quandoquidem in ipsa epistola ruinosi Fundamenti cum de Deo Patre loqueretur: «Nullo, inquit, in regnis ejus aut indigente, aut infirmo constituto.» Ubi autem regna sunt, quis tam cæcus est qui non intelligat, æquales reges iis quibus regnant, omnino esse non posse? Quid igitur tam vicinum, si velis advertere, et tam conveniens honestati pectoris tui, quam ut te non pœniteat illud in epistola posuisse? Est enim verissime Jesus Christus rex luminum, nullo modo sibi æquale, sed subjectorum, et eorum rector beatorum. Pœniteat autem te potius fuisse Manichæum, cujus omnes deceptorias machinationes veridica frons epistolæ tuæ uno ictu arietante subverterit. Quia enim Christus luminum rex est, nec de se ipso genuit inferiora quibus rex esset; nec ea vicina sibi quibus regnaret assumpsit, quæ nec

generit ipse nec fecerit, ne sint duo genera boni, quorum neutrum sit ex altero; sed nec unum indigens altero, quod a tramite veritatis alienum est: restat ut ea lumina quibus regnat, quæ utique bona sunt, quia inferiora sunt, non generit; quia propria sunt, non usurpaverit; sed fecerit et condiderit Deus.

IV. Si volueris quærere unde fecerit, et imaginari cœperis adjutorium materiæ quam ipse non fecit, ut ibi non videatur Omnipotens facere quod vellet, nisi eum aliqua res, quam non fecerat, adjuvaret, rursus inexplicabiles caligines erroris patieris. Sed dicta prophetica sobrio captu intelligentiæ sublimi atque ineffabili majestati aptissime adjungente: « Ipse dixit, et facta sunt; ipse » mandavit, et creata sunt¹: » ita videbis quomodo dicatur in catholica fide, quod Deus de nihilo fecerit omnia bona valde². Si enim de aliquo fecit, utique aut de se ipso, aut non de se ipso: sed si de se ipso; non ergo fecit, sed genuit: cur igitur inferiora genuit? Nam eorum nisi inferiora essent, rex esse non posset. Si non de se ipso; non utique de aliquo quod ipse non fecit: alioquin de alieno fecit, et erat jam bonum quod ipse non fecerat, unde sibi regnum statueret. Quod si ita est, incipit non esse bonorum operum creator; quia erat bonum quod ipse non creaverat: non enim de malo alieno lumina quibus regnaret efficeret. Relinquitur itaque. ut si de re aliqua fecit, de illa fecerit quam ipse jam fecerat.

V. Ita fit ut primas origines condendarum rerum de nihilo Deum fecisse fateamur: nisi quia forte ineffabilis ac sacratissimæ majestatis primogenitum Jesum Christum esse dixisti, non secundum susceptionem hominis, in qua per adoptionem vocatos³, sicut Apostolus dicit, et sicut catholica credit fides, fratres habere dignatus est quibus

¹ Psal. CXLVIII, 5. — ² Gen. 1, 21. — ³ Rom. VIII, 29.

esset primogenitus; sed potius secundum ipsam divinitatis excellentiam vis eum primogenitum intelligi, ut illa lumina in quibus regnat fratres ejus sint; non facti a Patre per ipsum, sed geniti a Patre post ipsum; ut sint ipsi postgeniti, ille primogenitus, omnes tamen de propria Patris eademque substantia. Quod si ita credis, primum contradicis Evangelio, ubi etiam Unigenitus dictus est: « Et vidimus, inquit, gloriam ejus tanquam Unigeniti a Patre¹: » quando² nullo modo verum diceretur, si sempiterna quoque virtus ejus ac divinitas, qua consubstantialis est Patri et est ante omnem creaturam, ex eadem substantia fratres haberet. Itaque cum et unigenitum et primogenitum eum divina testentur Eloquia; unigenitum, quia sine fratribus; primogenitum, quia cum fratribus: non invenies quomodo utrumque de illo secundum eandem naturam divinitatis intelligas. Fides vero catholica quæ inter creatorem creaturamque distinguit, nullam patitur in his duobus uominibus intelligendi difficultatem, unigenitum eum accipiens secundum id quod scriptum est: « In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum³: » primogenitum autem universæ creaturæ, secundum id quod Apostolus ait: « Ut sit ipse primogenitus in multis » fratribus⁴; » quos ei Pater ad fraternam societatem, non æqualitate substantiæ, sed adoptione gratiæ generavit. Lege itaque Scripturas, nusquam invenies de Christo dictum, quod adoptione sit filius Dei. De nobis autem sæpissime legitur: « Accepistis spiritum adoptionis filiorum⁵: » Adoptionem expectantes redemptionem corporis nostri⁶: » Ut adoptionem filiorum recipiamus⁷. Prædestinavit nos » in adoptionem filiorum: Gens sancta, populus in adoptionem⁸. Vocavit vos per Evangelium nostrum in adop-

¹ Joan. 1, 14. — ² Forte quod. — ³ Joan. 1, 1. — ⁴ Coloss. 1, 18. — ⁵ Rom. VIII, 15. — ⁶ Ibid. 23. — ⁷ Gal. IV, 5. — ⁸ 1 Petr. II, 9.

» tionem gloriæ Domini nostri Jesu Christi¹ : » et si qualia recordanti vel legenti occurrerint. Aliud est enim per Patris excellentiam esse unicum Filium Dei, aliud per misericordem gratiam accipere potestatem filios Dei fieri credentes in eum. « Dedit eis, inquit, potestatem filios Dei fieri². » Non ergo erant natura, cum potestatem ut fierent acceperunt credendo in ipsum : cui unico « Non » pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit eum³; ut apud se unigenitum, ad nos primogenitum faceret. Ex illo igitur quod unigenitus est, non ex carne, non ex sanguine, non ex voluntate viri, neque ex volente carnis, sed ex Deo natus est⁴ : ex illo autem quod primogenitus in Ecclesia fratribus factus est : « Verbum caro factum est, et habitavit in nobis⁵. » Nos quoque in quantum naturaliter filii iræ fuimus⁶, hoc est, vindictæ filii, vinculo mortalitatis obstricti, quamvis illo creante atque instituyente, qui procul dubio a summis usque ad ima, omnia in mensura, et numero, et pondere disponit et format⁷, tamen ex carne et sanguine et ex voluntate carnis nati sumus : in quantum autem accepimus potestatem filii Dei fieri, nec nos ex carne et sanguine, aut ex voluntate viri, aut ex voluntate carnis, sed ex Deo⁸, non quidem coæquante natura, sed adoptante gratia nascimur.

VI. Deinde si jam concederem non esse unicum Patri Jesum Christum, secundum ejusdem substantiæ divinitatem, sed habere fratres post se natos quibus esset primogenitus, quomodo rex eorum esse posset? Quæso te, an auderes dicere eo fortiorem natum esse, quo priorem? Puderet certe ita sentire. Non autem ita sentis : quid igitur sentis? Leni animum tuum, et placabilem te redde considerandæ sine pertinacia veritati. Hoc enim etiam abs te

¹ Ephes. 1, 5. — ² Joan. 1, 12. — ³ Rom. VIII, 32. — ⁴ Joan. 1, 13. — ⁵ Ibid. 15. — ⁶ Ephes. 2, 3. — ⁷ Sap. XI, 21. — ⁸ Joan. 1, 12.

requiram, quomodo intelligas primogenitum Jesum Christum in illa divina atque optima æternaque substantia : utrum tempore primus est genitus, ut posteriores natos in illo regno intelligamus quibus est primogenitus, neque possimus dicere quot horis vel diebus, mensibusque aut annis major sit, qui ortus est prior; sed tamen aliquo intervallo atque spatio temporali has generationes discretas esse cogitemus : an vero non tempore, sed ipsa excellentia sublimioris utique majestatis, qua etiam rex esse fratribus luminibus meruit, primogenitum accipiamus, tanquam in aliquo genitum principatu? Si responderis eum tempore fratribus priorem esse atque majorem, ut jam ex hoc ei regnum in fratres delatum esse contendas, quod eos nascendo præcesserit, et aliquando ipse fuerit, cum illi nondum essent : quid dicis, frater? Ita-ne præcipitabis cor tuum in hoc impietatis abruptum, ut existimes in illam divinam summamque naturam mutabilitatem temporis cadere, et credas ibi aliquid existere, quod ante non fuerit? An quia oportebat inde adversus tenebrarum gentem lumina progredi, progressiones ipsas generationes vocas, quas temporaliter factas putas, ut temporaliter pugnaretur? Non ergo poterat unum lumen sufficere, quod totum illud bellicum negotium divina virtute perageret. Aut si multis opus erat, hoc-ne in spiritualibus sentiendum est, ut angustum arbitremur aditum fuisse, qua simul exire non possent, ut ex eo quod unus e fratribus prior exisset, et primogenitus dici et rex fieri cæteris mereretur? Nolo minutatim singula persequi, ne ingenio tuo valenti ex paucis cuncta conspicere, nimis onerosus sim. Erige igitur aciem mentis, nebulas contentionis absterge. Video profecto neque secundum loca, neque secundum tempora, motus, progressus, exortus, occasus, ullasve conversiones fieri posse, nisi in creatura mutabili : quæ tamen nisi esset

ex artifice et conditore Deo, non dixisset Apostolus : « Et » coluerunt, et servierunt creaturæ potius quam Creatori, » qui est benedictus in sæcula¹. »

VII. In hac enim sententia maxime duo sunt necessaria, quæ mecum intuearis peto : unum, quia si creatura aliena esset a Deo, non ejus creator Deus ab Apostolo diceretur : alterum, quia si unius ejusdemque substantiæ Creator et creatura esset, non reprehenderentur quia servierunt creaturæ potius quam Creatori; quoniam cuicumque servissent, ab eadem natura atque substantia non recessissent. Quomodo enim nemo potest servire Filio qui non serviat et Patri, quia utriusque est una substantia : sic nemo potest servire creaturæ nisi serviens Creatori, si esset utriusque una substantia. Unde si jam discernis et sapias, plurimum attenderes esse inter Creatorem et creaturam : atque oportet intelligas prolem Creatoris non esse creaturam : nam si esset, non esset inferior, sed æqualis ejusdemque substantiæ : ac per hoc quisquis coleret eique serviret, simul etiam Creatori ejus et Patri cultum servitutemque præberet. Cum vero reprehenduntur ab Apostolo, et detestabiles habentur qui coluerunt et servierunt creaturæ potius quam Creatori, satis ostenditur illius et hujus diversas esse substantias. Sicut enim non potest videri, hoc est, intelligi Filius, nisi in ipso intelligatur et Pater; ipse enim dicit : » Qui me vidit, vidit et Patrem² : sic non potest coli Filius, nisi in eo colatur et Pater. Et ideo si creatura Filius esset, non coleretur sine Creatore, neque damnarentur qui creaturam potius quam Creatorem coluerunt. Perspicis itaque jam, ut arbitror, non tibi congruere ut dicas primogenitum secretissimæ atque ineffabilis majestatis, et omnium luminum regem Jesum Christum, nisi Manichæus esse destiteris, ut creaturam a Creatore discernas, ut Jesus

¹ Rom. I, 25. — ² Joan. XIV, 9.

Christus et unigenitus sit secundum id quod Verbum Dei est¹, Deus apud Deum pariter incommutabilis et pariter æternus, non rapinam arbitrans esse æqualis Deo², et primogenitus omnis creaturæ, secundum id quod in ipso condita sunt omnia, in coelis et in terra, visibilia et invisibilia. Agnoscis enim, ut opinor, verba Apostoli ad Colossenses³.

VIII. Quapropter cum abs te quæro, unde sit facta universa creatura, quamvis in suo genere bona, Creatore tamen inferior, atque illo incommutabili permanente ipsa mutabilis : non invenies quid respondeas, nisi de nihilo factam esse fatearis. Et ideo potest vergere ad nihilum, quando peccat illa creatura, et portio quæ potest peccare, non ut nihil sit, sed ut minus vigeat, minusque firma sit. Nam minus vigere et minus valere, si omnino perducas ad ultimum, remanet nihil. Diligit ergo sponte vanitatem, cum deserta soliditate veritatis opinabilia sequitur, id est, mutabilia. Cum autem inde meritas poenas luit, subjicitur non sponte vanitati, sicut subjecta est in homine peccante. Hinc enim ait Apostolus : « Omnis creatura vanitati » subjecta est, non sponte⁴ : » quia et in homine omnis est. Inest quippe homini et invisibile quid secundum animum, et visibile secundum corpus : omnis autem creatura partim est visibilis, partim invisibilis : nec tamen omnis in pecore, cui mens intellectualis non inest. In spem sane subjectam esse dicit, propter misericordiam liberantis per remissionem peccatorum et adoptionem gratiæ. Tu vero si fateri nolueris a Patre per Filium in bonitate Spiritus sancti, quæ Trinitas consubstantialis et æterna et incommutabilis semper manet, de nihilo factam esse creaturam, bonam quidem, sed tamen imparem Creatori atque mutabilem, cogeris utique sacrilegia dicere, ut aliquid Deus

¹ Joan. I, 14. — ² Philip. II, 6. — ³ Coloss. I, 28. — ⁴ Rom. VIII, 20.